

חספוסים בכתוב: שמואל א י"ז

רחלה דרור

הקדמה

חספוס בכתוב, או בכינויו המוכר יותר קושי בכתוב, הינו חריגה מן המרקם האחיד של הסיפור, משל יד זרה נגעה בו והותירה חותמה; כמוהו כצרימה קלה בנעימת השיר. לעיתים הוא בולט ולעיתים הוא מרומז, נחבא ביריעת הסיפור עד שכמעט ואינו מורגש. במאמר נעסוק בשני חספוסים העולים מפרק י"ז בשמואל ב': מי הרג את גלית, ומתי נפגשו שאול ודוד.

אותה גברת בשינוי אדרת

נניח שנתבקשת לכתוב חיבור על המשוררת רחל תוך הסתמכות על כמה מקורות-עזר. לאחר קריאה ועיון במקורות שלפניך, נטלת מהם פרטים שונים וכתבת סיפור משלך על רחל. אמנם לא המצאת דבר, ואת המידע לקחת מדברי כותבים שקדמו לך; ובכל זאת יצרת סיפור חדש, פרי עטך להתהלל. אם תעיין בחיבוריהם של חבריך לכיתה סביר להניח שתמצא דמיון בולט לחיבורך (שהרי קורות רחל ופועלה אינם משתנים משמעותית ממקור למקור); אך בחינה מדוקדקת יותר של סיפורי חבריך תגלה לך את ההבדלים ביניהם: יש מי שיספר יותר על מצוקותיה, אחר ימנה את כל מקומות מגוריה, שלישי יציין בשמם רבים משיריה, ורביעי יצטט אחד מהם וינתחו. האם הבדלים אלה "מספרים" לך משהו על כותבי "סיפורי רחל" השונים? בוודאי! **השוני הוא העיקר**, משום שיש בו כדי להעיד על כותבו - על דעותיו ורגשותיו, השקפת עולמו ומטרת סיפורו.

כך הסופר המקראי. בבואו לספר את סיפורו הוא נעזר בסיפורים שכתבו אחרים לפניו. מתוך המקורות שעמדו לפניו הוא בורר את הפרטים שיתאימו לתפיסתו, מעבד ומשפץ אותם בהתאם למגמתו, וכותב **סיפור אחר**, המשקף **מטרה-מגמה מסוימת**.

מה לי ולך, חספוס?

חספוס הוא כמו סוד - מעניין ומסקרן ומעורר מחשבה. כדאי וחשוב לזהותו, משום שהוא טומן בחובו מידע סמוי שממש קורא לנו לגלותו. ומה נגלה? נבין את עמדתו ומגמתו, ואת תפיסת עולמו של הכותב.

נדגים דברינו: בשמ"א, י"ז, 54 נאמר: **וַיִּקַּח דָּוִד אֶת-רֹאשׁ הַפִּלְשִׁתִּי, וַיָּבֵאֵהוּ יְרוּשָׁלַם; וְאֶת-כְּלָיו, שָׁם בְּאֶהְלֹו. מַה תְּמוּנָה כָאן? כְּמוֹ בְּתֻמוּנָה מִשְׁהוֹ כָאן לֹא מֵתָאִים – נְרוֹת עַל רַגְלֵי בְרוּז? וִירוּשָׁלַם בִּימֵי נְעוּרָיו שֶׁל דָּוִד? גְּלִית וִירוּשָׁלַם? וְכִי לֹא יָדַע הַמִּסְפָּר כִּי יְרוּשָׁלַם טָרַם נִכְבְּשָׁה, וְאוֹ לֹא הִיתָה בִּירוֹתוֹ שֶׁל שְׁאוּל הַמֶּלֶךְ? יָדַע גַּם יָדַע! אֲלֵא שֶׁבִּכְתְּבוֹ אֶת הַסִּפּוּר נָטַל מִמִּקְוֹרוֹת שׁוֹנִים, וְכִנְרָאָה בִּיקָשׁ לִקְשׁוֹר אֶת יְרוּשָׁלַם אֶל דָּוִד וּמַעֲשֵׂה גְבוּרָתוֹ.**

סיפורי התנ"ך נכתבו כיצירה מתמשכת לאורך דורות. רבים הכותבים, דעותיהם מגוונות ומטרותיהם שונות; וכולם כתבו ועיבדו וגרעו והוסיפו, עד להתגבשות הטקסט האחרונה ולהתקדשות הנוסח.

מי הרג את גלית ?

איזו שאלה!! דוד, כמובן. פרק י"ז בשמואל א' מגולל באריכות את סיפור הריגת דוד את גלית: וַיִּחַזַּק דָּוִד מִן-הַפִּלְשְׁתִּי בַקֶּלַע וּבַאֲבֹן, וַיֵּד אֶת-הַפִּלְשְׁתִּי וַיִּמָּתְחוּ; וַיַּחֲרֹב, אֵין בְּיַד-דָּוִד. (פס' 50). כך מעידים דברי אחימלך הכהן מנוב אל דוד: וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן, חָרַב גִּלְיָת הַפִּלְשְׁתִּי אֲשֶׁר-הִפִּיתָ בְּעַמֶּמְךָ הָאֵלֶּה... (שמו"א, כ"א, 10). וכך עולה גם מדברי יהונתן בדברו על לב אביו המבקש את נפש דוד: וַיֵּשֶׁם אֶת-נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ וַיֵּד אֶת-הַפִּלְשְׁתִּי... (י"ט 5). כל כך השתרשה המסורת על דוד ההורג את גלית, שלהקת כוורת אף חיברה על המאורע שיר¹.

ובכל זאת נשאל - האם יש מי שסבור אחרת? יש ויש. מחבר הסיפור בשמ"ב, כ"א, שמספר על סדרת קרבות שניהלו דוד וגיבוריו נגד הפלשתים: ... וַיֵּד אֶלְחָנָן בֶּן-זְעָרִי אֲרָגִים בֵּית הַלְחָמִי, אֶת גִּלְיָת הַגִּתִּי... (19).

זהו חספוס מאד בוטה. זהו חספוס כה מובהק שלמעשה הוא סתירה. חספוס כזה מעורר שאלה: היה או לא היה ניצחון דוד על גלית? האם זהו סיפור היסטורי או סיפור אגדה? סופר דבה"י (המאוחר לשמואל) חש בחספוס ומיהר לתקנו לבל תיפגם דמות דוד: ... וַיֵּד אֶלְחָנָן בֶּן-יַעֲוֹר (יַעֲוִיר), אֶת-לַחְמִי אֲחִי גִלְיָת הַגִּתִּי (דבה"א, כ', 5) - על-ידי הוספת מילה החליק את החספוס, וכך אנו עדים לפרשנות פנים-מקראית.

אתנחתא קומית

נניח ששמעת בדיחה טובה, ואתה רוצה להצחיק בה את חבריך. אלא ששמו של מושא הבדיחה כשמדך - דן, ואם תספר את הבדיחה כלשונה, בדיוק ככפי ששמעת אותה, עלולים חבריך להסב אותה עליך... כיצד תיחנה משני העולמות? גם תשעשע את חבריך וגם תמנע שעשוע על חשבונך? מה תעשה? - תוכל להשמיט מן הבדיחה את השם דן.

עֲחָבָה

- תוכל לשנות את השם דן לשם אחר.
- תוכל להוסיף לשם דן פרט כלשהו: ע+דן = עדן, או: דן+יאל = דניאל.
מה עשית? - לא שינית את מהות הבדיחה, לא פגמת בהומור, לא שיקרת ולא זייפת;
פשוט סיפרת בדיחה טובה תוך שינוי קל שהתאים לדעתך ולצרכיך.
מסקנה: השתמשת בפרטים בגמישות.

וכך עשה סופר דברי הימים לסיפור דוד וגלית - עיצוב-שינוי פרטי הסיפור כדי להתאימו להשקפתו על דוד.

דוד וגלית - אגדה שהיתה באמת

פרשנים וחוקרים רבים עסקו בשאלת דוד וגלית - האם זהו סיפור היסטורי או סיפור אגדה?
- רש"י, תרגום יונתן ואחרים זיהו את אלחנן עם דוד - אלחנן שם הולדת ודוד כינוי. הבעיה היא שאין עדות לכך בכתוב. היו שהציעו את השם "גלית" כשם כללי לגיבורים פלשתים, או שהיו שני אנשים שנקראו בשם זה.

¹ קישור לשיר - <http://www.youtube.com/watch?v=YoU6mpSxHQA>

קישור למילות השיר - <http://shironet.mako.co.il/artist?type=lyrics&lang=1&prfid=563&wrkid=813>

ונראה שגם אלה פתרונות דחוקים. אין בידינו הוכחה ש"גלית" הוא שם לגיבור פלישתי, וכמה גיבורים מגת ענקיים למדי בשם גלית היו?

- ליוור סבור כי היתה מסורת קדומה שסיפרה על אלחנן, מגיבורי דוד, שהרג את גלית, וסופר מאוחר ייחס אותה לדוד. הוא מסתמך על היסוד הסיפורי האגדי - נער קטן גובר על ענק בלתי מנוצח. סיפור זה משרת את הסיפורים אשר מגמתם האדרת דמותו של דוד. אם כך, לדעת ליוור, אין ערך היסטורי לסיפור שבפרק י"ז.

- לעומתו, סגל מתייחס לפרק י"ז כסיפור היסטורי, אף ש"נתנסח בצורה רומנטית על מעשי פלאים כמו מעשה הדב והארי ואופן הריגת גלית"². הוא מבסס דבריו על איזכור חרב גלית השמורה בנוב, ועל דברי יהונתן לאביו. לדעתו אירוע זה מסביר את אהבת העם לצעיר האלמוני מפשוטי העם: "רק גבורה עילאית ויוצאת דופן יכולה לשלחב עם שלם ולהשפיע באופן כה גורף... ולעשות את דוד הקטן לגיבור לאומי רומנטי". פרט סיפורי אחד בלבד איננו היסטורי - שמו של הפלשתי. והראייה: 27 פעמים הוא נקרא "הפלשתי" (בפרק י"ז) ורק פעמיים נזכר כ"גלית שמו, מגת" (פס' 4, 23). מכאן מסיק סגל כי הסיפור בפרק י"ז מקורי ואחיד, והחריגה (שם הפלשתי) חייבת להיות פרי עטו של סופר מאוחר. העדר שם הפלשתי בסיפור המקורי ניתן להסבר ע"י זה ששמו היה ידוע, או שנשתכח עד לזמן כתיבת הסיפור, או משום הנוהג לייחס נצחונות חשובים שנחלו גיבורי המלך למלכם, שבפקודתו יצאו לקרב.³

נוסיף ונאמר, ש**חספוס נוסף** מצוי בסיפור על דוד שמצא מקלט בגת בבורחו מפני שאול (שמ"א, כ"א, 11). לא סביר שבגת שיבחו את מי שהרג גיבור בן עירם, ושהמלך כרת עם דוד ברית וחשב עליו טובות **כִּי-יָשָׁר אֲתָהּ וְטוֹב בְּעֵינַי** (כ"ט 6).

לסיכום: ראינו שתי גישות שונות לסיפור דוד וגלית - לפי האחת הסיפור מהימן, ואילו האחרת מטילה בו ספק. יחד עם זאת, כל המפרשים תמימי דעים בעניין גבורתו של דוד, שהיתה לסמל לדורות, וחד-היא אם הרג את גלית או פלשתי אחר. וכיצד מגיעים למסקנה כזו? כזכור לנו, **השוני** הוא העיקר והוא **מעיד על השקפת ומגמת המחבר**.

כבר רש"י הבחין במגמת האידיאליזציה של דוד המשתקפת בספר דבה"⁴: "וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולתו אלא גבורתו וגדולתו". סופר דבה", שהוא אוהד שרוף של דוד, ממש מתעקש לייחס לדוד את הריגת גלית, ולכן ייחס לאלחנן את הריגת אחיו של גלית.

אז מה למדנו?

מהן עמדותינו לגבי מציאת חספוסים בכתוב? במילים אחרות – מה עושה לנו חספוס בכתוב? לחלק מתלמידינו סתירות מסוג זה אינן קלות. בתנ"ך יש סתירה!! ספר אחד סותר אחר ובא ספר שלישי ומתקנה!!

יש שיתייחסו לתופעה ספרותית זו כעדות למסורות השונות שבמקרא ולמגמות השונות של המחברים

המגוונים של ספריו. השקפה זו אינה מערערת עבורם אמונות יסוד והשקפות עולם שעל ברכיהן גדלו.

² האבן טבעה במצחו של גלית לאחר שחדרה בעד כובע הנחושת שלראשו !

³ או הסברו של קויפמן: דוד הרג גיבור פלשתי, ולא את גלית. והראייה, גלית מעיד על עצמו הלא אֶנְכִי הַפְּלִשְׁתִּי (י"ז 8); נראה ששמו אינו נזכר משום שהיה בעל מוניטין ושמו שגור בפי כל. (בדומה לכינוי ירושלים "העיר הזאת", במל"ב, י"ט, 32-34).

⁴ השמטת סיפורים: דוד ובת-שבע, חורבן הממלכה הצפונית שמרדה בבית-דוד ועוד.

אולם יש שיחפשו את הפתרונות המותירים את התנ"ך בעל אחדות מסוימת וללא שכבות של מחברים ומגמות. מחובתנו לכבד עמדה זו ולהציג את הפתרונות השונים, מפי פרשנים שונים בעלי מגמות שונות. נאפשר ללומד, להרחיב את השכלתו, להכיר בקשיים ובחספוסים שהסיפור מעורר. נביא בפניו, כחלק מהרחבת השכלתו, ביאורים שונים לתירוץ החספוס. התלמיד יבחר מהו הפירוש הנכון והטוב בעיניו ויתבקש לנמק את עמדתו, תוך שהוא מודע להנחות היסוד הקודמות (והלגים לטימיות) שמנחות אותו בהעדפותיו. שיחה על יחסיו למקרא, לקשיים שהוא מעלה ולבחירות של הפירושים שאנו לומדים – חשובה בגיבוש זהותם ועמדותיהם של לומדי המקרא. יש חספוסים שקריאה קשובה ומדויקת תגלה, גם ללא שיטוט ברחבי התנ"ך. חספוסים מסוג זה נציג בדוגמה הבאה, אף היא עולה מלימוד שמ"א י"ז.

והנה עוד חספוס: מתי נפגשו דוד ושאל?

מבוא

נסיבות פגישתם הראשונה של דוד ושאל מובאות בגירסאות שונות בפרקים ט"ז 14-23, י"ז 31-39, 55-58. הפרטים הסותרים וקו-הזמן שהם מתווים מעוררים שאלות רבות. כתוצאה מכך נוצרים בכתוב חספוסים; חלקם בולטים וסותרים כתוב אחר, ויש והם בגדר חספוסון - חספוס עדין שאינו גורם לסתירה משמעותית בכתוב, ובכל זאת מסקרן ומעורר תהייה.

נדגים דברינו:

היכן מתגורר דוד? מסופר בפרק ט"ז, שדוד פגש לראשונה את שאל בבואו לנגן לו ולהרגיע את הרוח הרעה שביעתתו. רוחתו הרבה של שאל כתוצאה מניגונו מתבטאת ביחסו לדוד: וַיִּאָהֲבֵהוּ מְאֹד, וַיְהִי-לֹא נֶשֶׂא כָלִים (ט"ז 21). שאל אף מבקש מישי שיתיר לבנו להישאר בארמון ולשרת את המלך בכל עת. וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל, אֶל-יֹשֵׁי לָאֵמֶר: יַעֲמַד-נָא דָוִד לְפָנַי, כִּי-מָצָא חַן בְּעֵינַי. וְהָיָה, בְּהִיּוֹת רוּחַ-אֱלֹהִים אֶל-שָׁאוּל, וְלָקַח דָּוִד אֶת-הַכֶּנֶזֶר, וַיִּגָּן בְּדָוִד; וְרוּחַ לְשָׁאוּל וְטוֹב לוֹ, וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה (22-23). הגיוני שדוד נשאר לגור בארמון (מי יעז לסרב למלך?). אולם בשמ"א י"ז אנו קוראים שדוד נמצא בביתו ולא בארמון המלך: וַיֵּאמֶר יֹשֵׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח-נָא לְאַחִיךָ אֵיפֹת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשֶׂהָ לְחֹם הַזֶּה וְהָרַץ הַמִּחְנֶה לְאַחִיךָ (י"ז 17) ואם כן - איך שלחו אביו מביתו אל שדה הקרב לדרוש בשלום אחיו? משהו כאן לא מסתדר! זאת ועוד, דוד מוצג כאן שוב כאילו לא שמענו על בחירתו ומשיחתו ע"י שמואל בפרק הקודם: וַדָּוִד בֶּן-אִישׁ אֶפְרַתִּי הַזֶּה מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וְשֵׁמוֹ יֹשִׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בְּאֲנָשִׁים (12). מטבענו, אי-סדר מפריע לנו, ואנו שואפים לתקנו.

מחבר הסיפור שבפרק י"ז (שנסמך על מקורות שקדמו לו) חש בחספוס ומיהר להחליקו על ידי **תוספת** קטנה: וַדָּוִד הִלָּךְ וְשָׁב, מֵעַל שָׁאוּל, לְרַעוֹת אֶת-צֹאן אֲבִיו, בֵּית-לָחֶם (י"ז 15). הוא הקדים וציין כי דוד שהה בארמון המלך ובבית אביו לסירוגין.

עבור המבקשים לראות במקרא חספוסים מדומים בלבד, נוכל להציע כי זהו פיתרון אמיתי. כלומר בעת שלום כשישב המלך בארמונו דוד שירת אותו. עם היציאה לקרב דוד לא הצטרף למלחמה ונמצא בארמון לשרת את המלך כשהיה שב מהקרבות. לכן לעיתים היה בארמון ובעיצומה של המלחמה עם הפלישתים היה בבית לחם בבית אביו.

אולם גם כאן יש קושי -

דוד איש מלחמה או רועה צאן? דוד מתואר ע"י עבדי שאול כאיש מלחמה (ט"ז 18). אולם מסיפור ברירתו מבין אחיו אנו שומעים כי דוד נער צעיר רועה צאן - היכן ומתי למד להיות חייל מקצועי? ואם הוא לוחם מיומן, מדוע לא יצא לשדה הקרב עם אחיו אלא הופקד על צאן אביו? ואם יש בידו כדי לתרום למאמץ המלחמה, בוודאי נתהה לפשר נזיפת אחיו על בואו למען ראות המלחמה. ואיך נתמודד עם דוד המעיד על עצמו לא אוכל ללכת באלה, כי לא נסיתי (י"ז 38) בעומדו עמוס לעייפה בציד הצבאי של שאול? נוכל להתעלם, כשם שעשה בעל פרק י"ז, או שנוכל לייחס מגמתיות למחבר פרק ט"ז: הכתוב מציין את מגוון כישורי דוד, העכשוויים והעתידיים, ללמדנו כי הוא-הוא המחליף המלך הראוי. הסופר אוהב את דוד, תומך נלהב המפליג בשבחיו. שבחו כנער צעיר מאד ושבחו כדוד המלך שיהיה מוכר בעתיד כמביס את אויבי ישראל. וזה אך טבעי, והרי גם אנו נוהגים כך באהובי ליבנו - תמיד נציג אותם באור חיובי, ובכל הזדמנות נהללם ונשבחם.

זהו פיתרון יפה, אך מה נעשה עם החספוס הבא?

בן מי אתה, הנער?

פרק י"ז ממשיך בסיפור עלילות דוד - נצחונו המיתולוגי על גלית. בסוף הסיפור (פס' 58-55) אנו מופתעים מאד לשמוע ששאול אינו מכיר את דוד. הכיצד אינו מכיר את הנער האהוב עליו שכה היטיב עם נפשו הסוערת?!

יש מי שתולה את חוסר הזיהוי במרחק שהיה ביניהם, ונכראות שאול את-דוד, יצא לקראת הפלשתי, אמר אל-אבנר שר הצבא, בן-מי-זה הנער אבנר; ויאמר אבנר, חי-נפשך המלך אם-יָדַעְתִּי (55); ואולי מסיבה זו גם אבנר אינו מזהה את דוד. אלא שהסבר זה אינו עומד מול פס' 57, כשאול פוגש את דוד מקרוב ושואלו בן-מי אתה הנער? (58). והרי רק פרק אחד קודם שלח שאול לישי אבי דוד וביקש ממנו ש"ישאיל" לו את בנו: וישלח שאול מלאכים אל-ישי ויאמר שלחה אלי את-דוד בנך אשר בצאן (ט"ז 19).

על פי הסבר אחד באותה שעה ביעתה רוח רעה את שאול, ועל כן לא הכיר את דוד. אך גם הסבר זה אינו מניח את הדעת, כי הוא מתעלם מכך שאף אבנר לא הכיר את דוד.

פס' 31-39 מסבכים אותנו עוד יותר: כשהובא דוד אל שאול (בעקבות דברי דוד במחנה ישראל, פס' 26-27) מתפתחת ביניהם שיחה ממושכת בעניין הקרב הצפוי נגד גלית. בוודאי זה הרגע המתאים לשני זרים לערוך היכרות, אלא אם כן הם כבר מכירים זה את זה. אם כך, נוכל להסיק כי שאול יודע מיהו המתייצב מול גלית, או שמלכתחילה דוד נמצא עם שאול ואנשיו בשדה הקרב. אבל אז שוב נתהה על שאלת שאול "מי אתה?" (שאלה החוזרת פעמיים, לפני ואחרי הקרב).

יישור הדורין

תרגום השבעים השמיט את כל הכתוב בפרקים י"ז 12-33, 51 - י"ח 6, וכך יישב את הסתירות ביחס לפרק ט"ז. י קיל, הסבור כי בפרק י"ז מובאת הגירסא הקדומה יותר, טוען כי תה"ש נהג כפרשן; א' רופא חולק על כך בטענה שאקטיביזם פרשני אינו ממנהגו של השבעים. כרוב החוקרים גם סגל סבור כי ספר שמואל הוא פרי

עטם של מחברים שונים, שנשענו על מספר מקורות קדומים. לטענתו רוב הכתוב בפרק י"ז הינו אגדה מגמתית, שנתחבה לסיפור קורות דוד בשלב מאוחר.

ומה עשויה להיות מגמתה של תחיבה זו? איזו מטרה היא משרתת?

1. רק בגלל הרוח

לפי סגל המגמה היא ליצור קשר רעיוני ולשוני בין סיפורי פרקים ט"ז-י"ז, וזה נעשה באמצעות הרוח - ללמדנו כי מרגע שנמשח דוד נחה עליו רוח ה', זו שסרה מעם שאול ופינתה מקומה לרוח רעה. גם קויפמן מוצא ב"רוח" גורם מקשר בין שני הפרקים: "יד נעלמה כאילו יוצרת ביניהם שותפות בשפע הרוח, ומעברו מזה אל זה"⁵. סופר שמטרתו להעמיד את רוח ה' במרכז הסיפור יציג בפני הקורא את שאול שרוח ה' נטשה אותו ואת דוד שרוח ה' שורה עליו; ולשם כך סיפר על פגישתם (שאף מצביעה על מי שרוח ה' איתו). אולי נוכל לראות חיזוק למגמה זו על-ידי קריאה רצופה של כל ביטויי "רוח אלהים": וַתִּצְלַח רוּחַ-ה' אֶל-דָּוִד, מִהַיּוֹם הַהוּא וַמְעַלְהָ (ט"ז 13); וְרוּחַ ה' סָרָה, מֵעַם שָׁאוּל; וּבִעֲתֵתוֹ רוּחַ-רָעָה, מֵאַתָּה ה' (ט"ז, 14); ... רוּחַ-אַלְהֵים רָעָה, מִבְּעֵתֶךָ... וְהָיָה, בְּהַיּוֹת עֲלֶיךָ רוּחַ-אַלְהֵים רָעָה--וְנָגַן בְּיָדוֹ, וְטוֹב לָךְ (ט"ז, 15). ובבחינת 'כל המרבה הרי זה משובח' נקרא גם בפרק י"ח: וַיָּרָא שָׁאוּל, מִלִּפְנֵי דָוִד: כִּי-הָיָה ה' עִמּוֹ, וַיִּמָּעַם שָׁאוּל סָר (12). וַיְהִי דָוִד לְכָל-דֹּרְכּוֹ, מִשְׁפִּיל; וְה', עִמּוֹ (14).

2. לא בחיל ולא בכוח

לדעת בר-אפרת, כפילות או סתירה בסיפורים לא הרתיעה את הסופרים הקדומים, משום שכתובתם נועדה למסור רעיון מסוים, ולא דווקא להציג סיפור אחדותי ורציף. לשיטתו, סיפור פגישת דוד ושאול משקף את רעיון עליונות הרוח מול אפסות החומר. נוכל לזהות תפיסה זו אם נשווה בין כמות ועוצמת הנשק הכבד שהציע שאול, לבין בחירת דוד בנשקו הפשוט והטבעי של הרועה⁶. הרעיון כי הכוח הפיזי כמוהו כמוץ הנידף ברוח משתקף גם בתיאורו הנלעג של דוד, המתקשה לזוז תחת כובד השריון והנשק שלבש; ועל דרך הניגוד, מתוארת הריגת גלית בקלילות, כמעט כלאחר יד הרגו דוד (י"ז 49). ספקנותו של שאול מבטאת את הערכתו, שהקרב אבוד מראש עקב נחיתותו הפיזית של דוד: לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל-הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה, לְהִלָּחֵם, עִמּוֹ: כִּי-נֶעַר אַתָּה, וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מְנַעֲרִיו. למרות זאת הוא מכין את דוד כהלכה לקראת הקרב הצפוי לו בתיתו לו את ציודו האישי (שם, 38-39), מה שמציגו כנסמך על הכוח הפיזי-חומרי. דוד מציג גישה שונה בתכלית: הכנותיו לקרב הנראות פאתטיות מדברות בעד עצמן - הכוח הפיזי אינו ולא כלום - וַיִּקַּח מִקְלּוֹ בְּיָדוֹ, וַיִּבְחַר-לוֹ חֶמְשָׁה חֶלְקֵי-אֲבָנִים מִן-הַנֶּחֱל וַיִּשֶׂם אֹתָם בְּכָלִי הָרַעִים אֲשֶׁר-לוֹ וּבִיִּלְקוּט--וַיַּקְלְעוּ בְּיָדוֹ; וַיִּגָּשׁ, אֶל-הַפְּלִשְׁתִּי (שם, 40). נראה שלא בכדי שם המספר בפי דוד את הקריאה כי-לא בְּחֶרֶב וּבִחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ ה'; כִּי לַה' הַמִּלְחָמָה (שם, 47), ואף מפאר את אופי הנצחון בבירור: וַיַּחֲזֹק דָּוִד מִן-הַפְּלִשְׁתִּי בְּקִלְעוֹ וּבְאַבְּנָיו... וַחֲרַב, אֵין בְּיַד-דָּוִד (שם, 50)⁷. נראה שמגמתו של הסופר היתה להבליט את הרעיון שהכוח

⁵ לדעת קויפמן, עמ' 164, פרק י"ז משקף מסורת עממית שרואה באירועי הפרק המשך קורות דוד לאחר משיחתו.

⁶ קל וחומר אם נבחן את נשקו של דוד ביחס לציוד הלחימה האימתני של גלית.

⁷ "וחרב אין בידי דוד" - שיר של להקת פיקוד צפון. קישור לשיר: <http://www.musix.co.il>
קישור למילות השיר: <http://shironet.mako.co.il/artist?type=lyrics&lang=1&prfid=586&wrkid=7024>

האמיתי טמון ברוח ולא בחומר. הוא עשה זאת לא רק בציון הסיבה לנצחון דוד על גלית, אלא גם בהצגת ההבדל המהותי שבין תפיסותיהם של דוד ושאול על מקור הכוח; ולשם כך סיפר כאן על פגישת שאול ודוד.

3. בעזרת השם

יש הרואים בסיפורנו מסר של אמונה ובטחון בה'. הסתמכות דוד על אלוהיו היא שהנחילה לו את הניצחון על גלית, ויותר מכך - היא ההסבר לביטחון הרב שהקריין. אנשי ישראל רואים בגלית איום. הוא בא לְחַרֵף אֶת-יִשְׂרָאֵל (שם, 25); דוד מעביר את ההתמודדות מן האדם אל האל: כִּי מִי, הַפִּלְשִׁתִּי הָעָרֶל הַזֶּה, כִּי חָרַף, מַעֲרָכֹת אֱלֹהִים חַיִּים (שם, 26). שלוש פעמים מחרף גלית את אלוהי ישראל (שם, 26, 36, 43), ובשמו של האל הזה בא אליו דוד. נוכל להסיק מכך, שאין כאן מלחמה על בסיס אישי, דוד נגד גלית, אלא נקמת כבוד ה' שחולל קבל עם ועדה. מתוך תפיסה זו סמוך ובטוח דוד שְׁחָרַף הַמָּחָרֵף בוא תבוא. תפיסה זו מוצאת ביסוס בדברי דוד, שנאמרו ישירות לגלית, אך בוודאי הדהדו במחנה כולו ועשויים להיתפס כהצהרת כוונות בוטחת: וַיֹּאמֶר דָּוִד, אֶל-הַפִּלְשִׁתִּי, אַתָּה בָּא אֵלַי, בְּחָרָב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן; וְאַנֹכִי בָא-אֵלֶיךָ, בְּשֵׁם ה' צִבְאוֹת, אֱלֹהֵי מַעֲרָכֹת יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר חָרַפְתָּ (55). נראה כי מגמת הסיפור, כפי שהיא עולה מדברי דוד, להעלות על נס את כוח האמונה: גלית מצויד בנשק, ודוד - באמונה; גלית בוטח בכוחו, ודוד - באלהים; גלית רוצה להרוג ולשעבד, ודוד - להראות את עליונות ה' - וַיִּדְעוּ, כָּל-הָאָרֶץ, כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים, לְיִשְׂרָאֵל (46). גם בפגישתו עם שאול מפגין דוד בטחון מופרז, שלא סביר שנער צעיר ניחן בו, ועוד בעומדו מול מלך. בדו-שיח שמתפתח ביניהם דוד מדבר ראשון (ותמוה שהמעמד אינו מעורר בו יראה); הוא פונה אל שאול ונשמע כמעודד את המלך המיואש: אֶל-יָפֶל לֵב-אָדָם עָלָיו; עֲבָדְךָ יִלְדָּה, וְנִלְחַם עִם-הַפִּלְשִׁתִּי הַזֶּה (שם, 32). אבל אולי נוכל לשמוע בדבריו גערה במלך התבוסתן הקובע: לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל-הַפִּלְשִׁתִּי הַזֶּה, לְהִלָּחֵם עִמּוֹ (שם, 33), גערה המכוונת לכך שאינו שם מבטחו באלוהיו? בהמשך שיחתם שב דוד ומפגין בטחון נוכח כל סכנה - חיות טרף וגלית חד המה - ועל שום מה? משום ה' אֲשֶׁר הִצִּילָנִי מִיַּד הָאֲרִי וּמִיַּד הַדָּב, הוּא יִצִּילָנִי מִיַּד הַפִּלְשִׁתִּי הַזֶּה (שם, 37). נראה שביטחונו המוחלט של דוד בה' הזכירה לשאול מהו המקור האמיתי של הכוח: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל-דָּוִד לֵךְ, וְהָיָה עִמָּךְ (שם). כדי להביא מגמה זו בפני הקורא נדרש מחבר הסיפור לספר מחדש על פגישת שאול ודוד, וכל חספוס שיצר בדרך מתבטל מפאת מטרתו.

4. הערכה חלופית

פרשן אלמוני⁸ מייחס לשאלת שאול בֶּן-מִי-זֶה (י"ז 55, 56, 57) נימה של הערכה: מיהו האב שזכה בבן כל-כך מוצלח. על כך עונה דוד בגאווה נצחון: אני דוד, כאילו הדגיש שהוא עומד בפני עצמו ואין הוא "הבן של"; אולי מבקש דוד את הערכת המלך שהטיל בו ספק לפני הקרב: לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל-הַפִּלְשִׁתִּי הַזֶּה, לְהִלָּחֵם, עִמּוֹ; כִּי-נֶעַר אַתָּה, וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מְנַעֲרִיו (33). אף אפשר לראות בשינוי הכינוי, מ"נער" (פס' 55, לפני הקרב) ל"עלם" (פס' 58, אחרי הקרב) כביטוי לעלייה בהערכת שרש שאול לדוד. גם זו דרך אפשרית להסדיר את התמיהה שיוצרת שאלת שאול: הפניית אור הזרקורים אל דוד הקטן, שעוד גדול יהיה.

5. ולבסוף – הפרשנות של להקת כוורת

⁸ מחבר אנונימי. ראשית דרכו של דוד למלוכה. בית מקרא, ג', (קכ"ו). ניסן-סיון תשנ"א. עמ' 263-266.

ראינו לעיל כי שתי מסורות הוכנסו לתנ"ך המספרות על האופן בו הכיר שאול את דוד – כנער שבא לנגן לפני שאול המלך וכנער הנלחם בהצלחה עם גלית. גם ללהקת כוורת יש מה לומר בענין, ובשירה המפורסם על המפגש בין דוד לגלית ברור שהיא הכריעה בין שתי הגישות ואימצה את המסורת לפיה שאול או כל אדם אחר לא הכיר את דוד לפני הקרב.

גלית

מילים: אלון אולארצ'יק; דני סנדרסון

לחן: דני סנדרסון

זהו שיר מאד עצוב	כל התנ"ך פחד ממנו כמו מפיל
על נושא כזה כאוב,	גיבורים ברחו הביתה
אם תשים תחבושת	לוחמים זייפו ת'גיל,
לא יעזור לך שנתיים.	הם קראו לו "השד מאשקלון".
הגיבור של הסיפור	בגנון אמר שלום,
להגיד אותו אסור	ילדים עברו לדום,
נגלה רק שהשם שלו כמו "אפרים".	בן חמש, וכבר הספיק
	להביא הביתה סלע
יום אביב בכפר קטן	התאמן כל יום שעות
ציפורים שרות בגן,	בלהפריע לחיות
נמלה עוברת,	יש אומרים היה לו קול
אך המנגינה נשארת.	נמוך מים המלח.
בחצר נולד תינוק	כל התנ"ך פחד ממנו כמו מפיל
ומייד התחיל לצעוק	גיבורים ברחו הביתה
"לא קוראים לי 'פריים"	לוחמים למדו חליל
שמי גלית ולא אחרת!"	הם קראו לו בשקט מרחוק.

הנה בא אלינו, בא אלינו	"בוא אלי גולית נחמד
גולי גלית	שב אצלי על כף היד"
מקווה שגם הפעם הוא יחשוב אותי נחמד	"ככה מדברים"
הנה בא אלינו בא אלינו	שאל גולית באשקלונית
גולי גלית	דוד מלך התעצבן
מקוה שלא ידרוך עלי	"הרוגטקה תנגן!"
יעשה אותי גמד	אבן לעברו ירה
	קלע לו בול בפוני.

דוד מלך ישראל	כל התנ"ך אמר תודה והתרגש
קם בבוקר לטייל,	אם תרצה להיות מלכנו
מרחוק רואה המון סואן	תתקשר מחר בשש.
צועק "הצילו"	

בלי לחשוב יותר מיום
התיצב על המקום
חוץ משני גמלים וגדי
עוד לא ידעו אז מיהו.

ומאז לא שומעים אותם אומרים :
הנה בא אלינו, בא אלינו גלית
מקוה שגם הפעם הוא יחשוה אותי נחמד
הנה בא אלינו גלית
מקוה שלא ידרוך עלי, יעשה אותי גמד.

אל השיר - <http://www.youtube.com/watch?v=AYSyBkE3zgQ>

לסיכום:

תחת ידיהם של סופרים רבים התפתחה והתעצמה דמותו של דוד, עד שנוצר הגיבור המיתולוגי. הסיפורים הכפולים יצרו חספוסים בכתוב, שיצרו גרסות שונות לסיפור אחד או מיזוג של סיפורים שונים. עיון בפתרונות השונים חשף אותנו לעולם העשיר של הסיפור ושל המספר. בהיותנו קשובים לטקסט המקראי נוכל לגלות מה נחשב בעיניו, את מי אוהב או שונא, מה דעתו על מעשה או מאורע, מה משמיט ומה מוסיף ומדוע - נוכל להבין את כוונתו הנסתרת בין המילים ולזהות את מטרתו - מגמת הסיפור ומגמת מספרו. רוב החוקרים תולים את החספוסים בשתי מסורות שסופרו על היכרות שאול ודוד, כל אחת ומגמתה. גירסאות אלה שימשו מקור לסיפור ששימר אותן וגם שילב את מגמתו-שלו; ומשמצאה או נוצרה סתירה (ביחס למקורות שעמדו בפניו), המספר התעלם ממנה, או יישב אותה בדרכו - שינוי, הוספה או השמטה של פרטים.

בבואנו לדון בחספוסים בין סיפורים שונים לא נוכל להישאר רק בפתרונות של המחקר ונציע לתלמידינו גם פתרונות שאינם מפצלים את הסיפור למקורותיו השונים.

ביבליוגרפיה

- אברמסקי, ש'. עולם התנ"ך, שמואל ב'. דודזון-עתי, ת"א. 1997. עמ' 168-169.
- בר אפרת, ש'. מקרא לישראל. שמואל א'. עם עובד, ת"א; מאגנס, ירושלים. תשנ"ו, 1996. עמ' 15-16, 219-222.
- גרסיאל, מ'. עולם התנ"ך, שמואל א'. דודזון-עתי, ת"א. 1996. עמ' 155-156.
- גרסיאל, מ'. עולם התנ"ך, דברי הימים א'. דודזון-עתי, ת"א. 1996. עמ' 218-220.
- זקוביץ, י', שנאן, א'. לא כך כתוב בתנ"ך. ידיעות אחרונות-חמד, ת"א. 2004. עמ' 188-194.
- יפת, ש'. אמונות ודעות בספר דברי הימים. מוסד ביאליק, ירושלים. תשל"ז, 1977. עמ' 394-395.
- ליוור, י'. אנציקלופדיה מקראית, כרך ב', ערך: גלית. מוסד ביאליק, ירושלים. תשי"ד, 1954. עמ' 508-509.
- סגל, מ"צ. מבוא המקרא. קרית ספר, ירושלים. 1973. עמ' 183-184.
- סגל, מ"צ. ספרי שמואל. קרית ספר, ירושלים. 1971. עמ' 13-16.
- קויפמן, י'. תולדות האמונה הישראלית. כרך ג-ד, מוסד ביאליק, ירושלים; דביר, ת"א. תשל"ב, 1972. עמ' 163-166.
- קיל, י'. דעת מקרא, שמואל א'. מוסד הרב קוק, ירושלים. תשמ"א, 1981. עמ' 152-153.
- מחבר אנונימי. ראשית דרכו של דוד למלוכה. בית מקרא, ג', (קכ"ו). ניסן-סיון תשנ"א. עמ' 263-266.